

LBRIS

We know
books

Daniel Smith
Cum să gândești
ca un filosof

Traducere din limba engleză
de Ana-Maria Datcu

How to Think Like Series: Philosopher

Copyright © Michael O'Mara Books Limited 2013

Copyright © 2023 Editura For You

Toate drepturile asupra versiunii în limba română aparțin Editurii For You.
Reproducerea integrală sau parțială, sub orice formă, a textului din această
carte este posibilă numai cu acordul prealabil al Editurii For You.

Redactare: Iacob Găitănanu

Tehnoredactare: Anca Șerbu

Design copertă: Răzvan Mera

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SMITH, DANIEL

Cum să gândești ca un filosof / Daniel Smith; trad. din lb. engleză de
Ana-Maria Datcu. – București: For You, 2024

ISBN 978-606-639-671-4

I. Datcu, Ana-Maria (trad.)

159.9

Editura For You

Savurează și alte cărți
din seria „Cum să gândești ca...“!

Cum să gândești ca un antreprenor

Cum să gândești ca Albert Einstein

Cum să gândești ca Bill Gates

Cum să gândești ca Leonardo da Vinci

Cum să gândești ca Nelson Mandela

Cum să gândești ca Sherlock Holmes

Cum să gândești ca Sigmund Freud

Cum să gândești ca Stephen Hawking

Cum să gândești ca Steve Jobs

Cum să gândești ca Winston Churchill

Cum să gândești ca Barack Obama

Cuprins

Introducere	5
Partea I / Metafizica	
Viața, universul și totul	15
Mintea mea este goală	20
În formă bună	25
Materia contează	30
O soluție ideală	35
Spune adevărul	41
Enigma Dumnezeu	47
Tu decizi?	58
Partea a II-a / Epistemologia	
Nu contează ce știi, ci cum știi	65
A știi că nu știi totul	70
Totul este discutabil	76
Unirea punctelor	82
Doar nu crezi asta, nu-i așa?	86
Nu există substitut pentru experiență	91
Totul în minte	96
Aplicațiile științei	101
Găsește o soluție logică	107
Consecința contează	111
Paharul pe jumătate plin și pe jumătate gol	116
Fă-o singur	121
Partea a III-a / Etica	
Fă ceea ce trebuie	129
De dragul binelui!	133
Standardul de aur	138
Începe cu tine	145
Du-te cu valul	149
Cu cât mai mulți, cu atât mai bine	153
Echilibrează balanța	159
Fă ce trebuie să faci	166
Este o viață frumoasă	171
Gândește în avans: filosofia practică	179

Pentru Charlotte și Ben

Introducere

„Filosofie: iubirea, studiul sau căutarea
înțelepciunii, a adevărului ori a cunoașterii.”

Oxford English Dictionary (2020)

„Filosofia, deși nu poate răspunde la atât de multe
întrebări pe cât ne dorim, are cel puțin puterea de a
pune întrebări care sporesc interesul lumii și arată
ciudățenia și minunăția care se află chiar sub suprafață
până și în cele mai comune lucruri din viața de zi cu zi.”

Bertrand Russell,
The Problems of Philosophy (1912)

O*xford English Dictionary* oferă nu mai puțin de 9 definiții principale pentru filosofie. Acest fapt evidențiază cât de vastă și de complexă este această disciplină. De exemplu, ce deosebește un filosof de orice altă persoană care are un flux de idei în minte?

Ai prefera să te lupți cu un leu sau cu un rechin? Iată una din genul acela de întrebări pe care oamenilor le place uneori să le adreseze, știind că nu există un răspuns „corect” sau „greșit”. De obicei, întrebarea este pusă fără altă intenție

decât de a umple timpul sau poate pentru a etala niște cunoștințe de specialitate despre capacitățile de luptă ale unei specii în raport cu cealaltă.

Poate că întrebarea aceasta este un prilej de a explora unele referințe din cultura pop – de ce, să zicem, *Fălci* este un film infinit mai tulburător decât *Regele Leu*. De cele mai multe ori, nu există o mare dorință de a ajunge la un nou adevăr sau la înțelepciune. Totuși, ce se întâmplă dacă iei întrebarea în serios și te gândești la propria mortalitate, la rolul omenirii în cadrul ordinii naturale, la motivul pentru care omul simte nevoia să se întrecă în luptă cu alte specii sau ce poate fi considerat un rezultat corect și echitabil ori dacă o astfel de competiție ar fi chiar o realitate materială? S-ar putea să ajungi la o perspectivă serioasă despre tine și lumea din jurul tău. Atunci, dragă cititorule, poți începe să te consideri filosof!

În anumite privințe, este mai ușor de spus ce *nu* este filosofia. Ea nu este o „artă”, în care imaginația poate să-și urmeze cursul fără a fi obligată să se justifice pe altă bază decât cea a plăcerii rezultatelor. Nu este nici „știință”, deoarece, deși o teză filosofică trebuie să fie înrădăcinată într-un fel de bază rațională, ea furnizează alt gen de „dovadă” decât acela pe care îl cere în general știința. Nu este nici „religie”, deoarece religiile se așteaptă de regulă la un nivel de credință inerentă, dincolo de aceea pe care suntem pregătiți să i-o acordăm filosofiei. Cu toate acestea, filosofia se suprapune cu arta, știința și religia, care sunt, la urma urmei, domenii unite de dorința de a da sens lumii.

Toți ne ocupăm, într-o anumită măsură, zilnic de filosofie. Chiar și un act atât de banal precum modul în care traversăm strada reflectă o atitudine față de viață. Traversezi fără să te asiguri sau aștepti să se blocheze traficul ca să te strecorei printre vehicule? Ori ești prudent, așteptând lumina verde a semaforului chiar și atunci când vezi că drumul este

liber? Fiecare metodă vorbește despre o atitudine față de viață, față de risc, față de ceea ce considerăm că este important și rezonabil și poate chiar dezvăluie ceea ce gândim despre moarte și Dumnezeu.

Suntem cu toții, așadar, un pic filosofi. Doar că filosoful „profesionist” petrece mai mult timp contemplând conștient viața în căutarea unei mai mari cunoașteri și înțelepciuni. Și este un proces lent. Dacă datăm disciplina formală a filosofiei ca avându-și originea în Grecia de acum 2 500 de ani sau mai mult, suntem încă pelerini pe drum, căci obiectivele cunoașterii și înțelepciunii depline se află încă departe la orizont (dacă există). Însă, așa cum sugerează citatul anterior din Bertrand Russell, calea parcursă este mai importantă decât atingerea destinației (în răutăciosul său *Devil's Dictionary* din 1911, Ambrose Bierce definea filosofia ca fiind „un traseu format din multe drumuri care duc de nicăieri către nimic”). Deși s-ar putea să nu descoperim toate răspunsurile corecte, ceea ce învățăm din procesul de investigare este valoros în sine.

După cum vei afla din cartea de față, filosofia se remarcă mai puțin prin consensul său și mai mult prin divergența opiniilor. Unii dintre cei mai mari gânditori din istoria domeniului au avut opinii total opuse (William James, o figură-cheie a pragmatismului filosofic, spunea: „Există un singur lucru pe care se poate conta ca un filosof să îl facă, și anume să îi contrazică pe ceilalți filosofi.”). Dar fiecare dintre perspectivele lor are o contribuție întru totul valoroasă la evoluția înțelegerii umane.

Însă ideea că ne putem antrena să gândim ca un filosof ideal, complet este nechibzuită. Ca urmare, lucrarea de față își propune trei lucruri:

- Explorarea modalităților prin care filosoful abordează dilema privind cea mai bună manieră de a extinde cunoașterea și înțelepciunea.

- Investigarea unora dintre strategiile intelectuale contrastante propuse.
- Detalierea teoriilor specifice ce au influențat, de-a lungul mileniilor, progresul filosofiei.

Pentru a facilita navigarea prin acest subiect monumental, am împărțit cartea în 3 mari domenii: Metafizica (natura existenței), Epistemologia (natura cunoașterii în sine) și Etica (ce înseamnă să te comporți moral). Evident, nicio carte nu poate de una singură să ofere o prezentare adecvată a întregii filosofii. În schimb, sper ca volumul *Cum să gândești ca un filosof* să îți ofere o impresie generală despre multe dintre problemele pe care un filosof trebuie să le aibă în vedere, precum și despre câteva dintre cele mai importante curente de gândire.

De-a lungul drumului, vom întâlni o gamă largă și variată de filosofi celebri și vom arunca o privire asupra câtorva dintre ideile care i-au inspirat, intrigat și uneori chiar derutat (după cum se spune că ar fi comentat G.W.F. Hegel: „Un singur om m-a înțeles vreodată – și nu m-a înțeles“). Vom explora, de asemenea, marile școli de gândire filosofică, de la idealism și materialism până la epicureism și absurdism. Da, e bine te pregătești de acum pentru o mulțime de „-isme“!

Să devii filosof nu înseamnă să treci examene, nici măcar să fii în stare să-ți convingi prietenii și cunoscuții că, să zicem, suntem cu toții produsul visului unui gigant sau că trăim pe spatulele unei broaște țestoase cosmice. Este vorba mai degrabă despre dorința de a înțelege mai mult decât înțelegem deja, conștienței de faptul că am putea sfârși prin a avea impresia că înțelegem mai puțin. Este un drum lung, iar progresul este treptat. Ludwig Wittgenstein, un mare filosof al secolului XX, a rezumat perfect această luptă: „Filosofia este ca și cum ai încerca să deschizi un seif cu cifru: fiecare mică ajustare a

cadrelor pare să nu ducă la nimic; abia când totul este la locul potrivit se va deschide ușa.“

Cuvântul „filosofie“ provine din greaca veche și înseamnă „iubire de înțelepciune“. Un sens cât se poate de adecvat, căci filosofia este ceva ce îmbrățișezi și întreprinzi cu dragoste. Iar când povestea de dragoste devine un pic mai crâncenă și te întrebi dacă, până la urmă, filosofia este ceva potrivit pentru tine, rămâi cu ea, dă dovadă de răbdare și bunătate și probabil vei descoperi că ceea ce ai pus în relație este răsplătit cu dobândă!

Uneori, filosofia este dificilă, frustrantă și dezamăgitoare, dar în cele din urmă este magnifică! În cuvintele lui Henri de Saint-Simon, în *Mémoire sur la science de l'homme* (*Eseu despre știința omului*, 1813): „Filosoful se plasează în vârful gândirii; de acolo vede ceea ce a fost și ceea ce trebuie să devină lumea. El nu este doar un observator, ci și un actor; este un actor de cea mai înaltă clasă...“

O notă: unde sunt femeile?

„Trebuie să existe mai multă egalitate în societate, altminteri moralitatea nu va câștiga niciodată teren, iar această egalitate virtuoaasă nu se va sprijini ferm nici măcar atunci când va fi întemeiată pe o stâncă dacă o jumătate din omenire este înlănțuită pe fundul ei de către soartă, pentru că o vor submina continuu din cauza ignoranței sau mândriei.“

Mary Wollstonecraft,
Vindication of the Rights of Women (1792)

Înainte de a porni în călătoria noastră, există un elefant filosofic în cameră care trebuie discutat. Așadar, hai să o facem acum!

Această carte încearcă să cuprindă multe lucruri într-un număr rezonabil de pagini. Ea se străduiește să înglobeze o bună parte din gândirea filosofică ce s-a manifestat de-a lungul a două milenii și jumătate. Este un fel de „Cele mai mari hituri ale filosofiei“ dacă vrei (și îmi cer scuze dacă piesa ta preferată nu a ajuns în topul final).

Procedând astfel, însă, un lucru este inevitabil: majoritatea vocilor care au răsunat de-a lungul acestui lung interval de timp le aparțin bărbaților. Adeseori, pare ca și cum filosofia ar fi un club al băieților. Într-o mare măsură, așa a fost. De-a lungul unei mari părți a istoriei, femeile au fost excluse din instituțiile academice și sociale care guvernau disciplinele filosofice și decideau ce voci vor fi auzite.

Aceasta este, fără îndoială, o mare pierdere pentru filosofie. Dacă mai multe femei ar fi fost încurajate să-și aducă experiențele din lume, cât de bogat ar fi fost peisajul filosofic! În schimb, filosofia a fost filtrată în cea mai mare parte de un singur sex, care, în general, a făcut puține eforturi pentru a înțelege cum se poate modifica viziunea asupra lumii atunci când este privită prin prisma feminității, cu caracteristicile sale sociale, biologice și psihologice distincte.

În mod remarcabil, având în vedere barierele de la intrare, câteva femei au reușit să pătrundă în domeniu, chiar și în Antichitate. Printre excepțiile notabile se numără Maitreyi, gânditoare indiană din secolul VIII î.Hr., Hipparchia din Maroneia, filosofă cinică din secolul IV î.Hr. și aproape contemporana sa, Arete din Cyrene, despre care se presupune că i-a succedat tatălui său la conducerea Școlii din Cyrene.

Apoi, o avem pe Hypatia, care a trăit în Egipt în secolele IV–V d.Hr., celebră polimată și exponentă a gândirii neoplatonice, care, în mod semnificativ, a fost ucisă de o gloată creștină într-un climat de conflict interreligios. „Rezervă-ți

dreptul de a gândi, căci chiar și a gândi greșit este mai bine decât a nu gândi deloc“, se spune că ar fi susținut ea.

În secolul al XII-lea, o găsim pe starea benedictină germană Hildegard din Bingen, o susținătoare timpurie a abordărilor științifice asupra istoriei naturale. Ei i se atribuie aceste cuvinte: „Nu putem trăi într-o lume care nu este a noastră, lume care este interpretată pentru noi de alții. O lume interpretată nu este un «acasă». O parte din teroare constă în a ne recăpăta auzul, în a ne folosi propria voce, în a ne vedea propria lumină.“

Totuși, aceste femei au reprezentat excepții, iar lucrurile nu s-au îmbunătățit prea mult nici măcar odată cu Iluminismul. În anii 1740, de exemplu, Immanuel Kant i-a dedicat una dintre primele sale lucrări filosofice Émilie du Châtelet, însă aceasta s-a pierdut practic în valurile istoriei. Pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, Mary Wollstonecraft a creat argumente convingătoare pentru o mai mare incluziune a femeilor în educație, bazându-se pe ideea că nicio „cunoaștere“ nu se poate considera completă când ignoră experiențele a jumătate din populație.

Însă progresul a fost dureros de lent. Abia pe la mijlocul secolului trecut s-a manifestat ceva asemănător cu o integrare pronunțată a femeilor în filosofia tradițională. Chiar și în ziua de azi, „filosofia feministă“ (care nu este o denumire pe deplin satisfăcătoare pentru gama disparată de idei pe care o reprezintă femeile care filosofează) pare marginalizată, o ramură a disciplinei, deși ar trebui să fie o componentă integrantă și de rutină. Simone de Beauvoir, de exemplu, este mult prea des privită ca o anexă a partenerului ei, Jean-Paul Sartre.

Dar cel puțin Simone de Beauvoir este un nume cât se poate de cunoscut în filosofie. În plus, ea a ajutat la deschiderea drumului pentru ca și alte femei să obțină o parte din

atenta și respectul pe care le merită. Personalități precum Hannah Arendt, Julia Kristeva, Judith Butler, G.E.M. Anscombe și Susan Haack au atins un nivel fără precedent de acceptare în rândul publicului larg ca gânditoare de calibru, căutând o cale spre un tărâm al făgăduinței în care să fie văzute ca filosoafe care, din întâmplare, sunt femei.

În succinta prezentare a filosofiei din cartea de față, aceste deschizătoare de drumuri pot părea distribuite în roluri secundare. Însă aceasta este situația creată de câteva mii de ani și abia în ultimii vreo 70 de ani condițiile sociale le sunt ceva mai favorabile femeilor care au început să escaladeze turnurile de fildeș și să spargă plafoanele de sticlă. Ura pentru asta! Acum, caută operele unora dintre femeile menționate aici, pentru că ele sunt o poartă de acces către o comoară. Iar dacă ești o cititoare interesată de filosofie, află acum că filosofia are nevoie de tine!

Partea I

Metafizica

Viața, universul și totul

„Căci datorită minunării oamenii au început și încep și acum să filosofeze.”

Aristotel, *Metafizica* (350 î.Hr.)

Dacă ne gândim la imaginea populară a filosofului ca fiind un bătrânel uscățiv ce își mângâie bărbia contemplativ, în stilul sculpturii *Gânditorul* a lui Rodin, am presupune în mod rezonabil că filosoful se gândește la o mare problemă de metafizică. Așadar, acesta pare a fi un loc bun pentru a ne începe investigația asupra gândirii filosofice.

Metafizica este acea ramură a filosofiei care se ocupă de primele principii ale lucrurilor. Adică se ocupă de natura existenței și a ființei: viața, universul și totul. Ea se ocupă de acele spinoase idei abstracte precum timpul și spațiul, cunoașterea, înțelegiunea, adevărul, realitatea și identitatea. Și adresează unele dintre întrebările cu adevărat importante: „Care este natura realității? Lumea există în exterior sau este cuprinsă în mintea umană? Din ce este alcătuit cosmosul? Și de unde a apărut? Există un Dumnezeu? Și, dacă nu, ce există în locul lui? Universul există conform unui plan sau

din întâmplare?” Toate aceste întrebări și multe altele fac din metafizică ceea ce Aristotel numea „filosofia primă”.

Când vine vorba despre metafizică, Aristotel a scris literalmente – la propriu și la figurat – cartea emblematică despre ea. Deși nu a folosit termenul în sine, se pare că acesta a fost adoptat în secolul I d.Hr. ca titlu pentru o colecție a scrierilor sale, un volum care a fost rapid acceptat ca fiind unul dintre textele-cheie ale filosofiei. Aristotel a scris: „Căci datorită minunării oamenii au început și încep și acum să filosofeze; la început, s-au minunat în fața dificultăților evidente, apoi au avansat încetul cu încetul și au enunțat dificultățile cu privire la chestiunile mai importante, de exemplu cu privire la fenomenele lunii și cele ale soarelui și ale stelelor, precum și cu privire la geneza universului. Iar omul care cercetează și se minunează se consideră ignorant (de unde și iubitorul de mituri este într-un fel iubitor de Înțelepciune, căci mitul este compus din minuni); prin urmare, din moment ce ei filosofau pentru a scăpa de ignoranță, evident că urmăreau știința pentru a cunoaște, nu în vreun scop utilitarist.”

Modelul aristotelic al metafizicii este alcătuit din trei mari direcții care au persistat până în zilele noastre:

- **Ontologia** – se ocupă de aspectele legate de existență și ființă. Ea se întreabă cum am putea clasifica lucrurile, investighează natura entităților (inclusiv natura schimbării) și analizează, de exemplu, dacă „realitatea” este un adevăr fizic sau mental.
- **Teologia naturală** – este mai preocupată de întrebări teologice și spirituale, de genul cum a fost creat cosmosul, dacă există o divinitate și, dacă da, cum este ea.
- **Știința universală** – un fel de „Știința 101”, prezentând primele principii importante în domenii precum logica. Nu înseamnă că întrebările și răspunsurile lor

ar fi simple! (De exemplu, dacă acceptăm că universul este o entitate fizică situată în spațiu, unde începe și unde se termină?)

Metafizica nu este un subiect pentru cei cărora le plac răspunsurile rapide și însoțite de o certitudine de fier. Dar nici absența unor „fapte” incontestabile în ceea ce privește multe dintre întrebările sale nu ar trebui să te descurajeze. După cum spunea Aristotel, „cercetarea adevărului este într-un fel dificilă, în alt fel ușoară. Un indiciu în acest sens se găsește în faptul că nimeni nu este capabil să atingă adevărul în mod adecvat, în timp ce, pe de altă parte, nimeni nu eșuează în totalitate, ci toți spun ceva adevărat despre natura tuturor lucrurilor și, deși individual contribuie puțin sau deloc la adevăr, prin unirea tuturor se adună o cantitate considerabilă”.

Oricine se cufundă în metafizică trebuie să fie gata să își pună la îndoială ipotezele. Metafizicienii ar trebui să se pregătească și să *nu* știe, nu doar să știe. Unele dintre cele mai mari minți filosofice au contestat metafizica pentru tendința sa de a semăna îndoială mai degrabă decât de a oferi certitudine. De exemplu, David Hume (1711–1776) era departe de a fi politic cu metafizica clasică, numind-o „metafizică de școală”. Reticența lui față de aceasta se datora în parte faptului că o considera excesiv de speculativă, generând teorii care rareori se pretau la testare prin experiment sau raționament matematic. „Trimiteți-o atunci în flăcări”, spunea el, „pentru că nu poate conține nimic altceva decât sofisme și iluzii”.

Este un punct de vedere care continuă să-i bântuie pe mulți gânditori și în zilele noastre, ei preferând să caute dovezi științifice verificabile pentru orice afirmare a unei stări de fapt. Immanuel Kant (1724–1804), între timp, a ajuns la concluzia că metafizica este incognoscibilă având în vedere

capacitățile minții umane. El a descris această disciplină ca fiind „antinomia (adică o contradicție aparent de nerezolvat) rațiunii pure“, sugerând că „natura însăși pare să o fi aranjat pentru a face ca rațiunea să se oprească din pretențiile sale îndrăznețe și să o oblige la autoexaminare“.

E just să recunoaștem că metafizica este extrem de problematică și în mod regulat „neștiințifică“. Dar acest lucru nu ar trebui să o dezavueze și nici să-i subestimeze importanța. De exemplu, este aparent imposibil (cel puțin deocamdată) să se conceapă un experiment care să dovedească în mod categoric condițiile dinaintea creării cosmosului, însă nu este deloc inutil să gândim teorii pe această temă. Și nici să speculăm dacă suntem sau nu supuși influenței divine. Deși trebuie să acceptăm faptul că nu putem ști cu siguranță unele lucruri, nu rezultă că a ne gândi la astfel de întrebări este inutil pentru creșterea înțelegerii noastre despre noi și despre lume. Într-adevăr, chiar dacă acceptăm că răspunsurile la unele dintre aceste „mari întrebări“ nu-și vor găsi probabil niciodată doada prin experimente verificabile, putem pretinde că suntem pe deplin umani dacă pur și simplu le ignorăm?

În următoarele capitole, vom face o trecere în revistă a gândirii metafizice, de la giganzii Greciei Antice (în frunte cu triumviratul Socrate, Platon și Aristotel) până în epoca modernă. Ne vom uita la natura realității. Oare vei descoperi că ești un materialist, crezând că realitatea este o entitate fizică, sau un idealist, concluzionând că realitatea este de fapt o creație a minții umane? Ce rol i-ai atribui divinității? Oare vei considera că limbajul are de fapt un rol mai important în construcția universului nostru decât Dumnezeu?

Vei fi de partea moniștilor, care cred într-un set unificat de legi ce stau la baza tuturor lucrurilor și că există un singur tip de element de bază din care se construiește totul? Sau vei

fi de partea dualiștilor, care acceptă două părți ale realității, una materială și una imaterială (adesea caracterizată ca fiind de natură mentală sau spirituală)? Sau poate de partea pluraliștilor, care adoptă ideea că există o multitudine de substanțe sau principii din care este constituită lumea? Și cât de mult impact asupra lumii noastre are ceea ce facem noi? Suntem agenți activi ai schimbării sau spectatori neputincioși?

Printre bucuriile metafizicii se numără faptul că nu trebuie să te hotărăști. Nu este vorba despre a-i lua partea cuiva, ci despre a explora posibilități. Una dintre cele mai mari opere de artă renescentistă este fresca *Școala din Atena*, din Vatican, semnată de Rafael. În ea, Platon arată spre cer pentru a indica faptul că el credea într-un alt tărâm invizibil în care rezidă realitatea. Aristotel, în schimb, arată spre pământ, unde rezidă concepția sa despre realitate. Rafael a încercat, fără îndoială, să exprime faptul că marile minți nu trebuie să fie de acord.

În multe privințe, procesul contează mai mult decât concluzia. După cum au remarcat Robert C. Koons și Timothy H. Pickavance în *Metaphysics: The Fundamentals* (2015), „singura modalitate de a evita metafizica este să eviți gândirea“.